

УДК 727.1

канд. арх., професор Л.Г.Бачинська,
Київський національний університет будівництва і архітектури**ШКОЛА ЯК ЦЕНТР МІКРОРАЙОНУ:
КОМУНІКАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК**

Розглянуто додаткову роль середньої школи як мікрорайонного культурно-просвітницького центру і її рекреаційна функція у єдності з внутрішньомікрорайонною пішохідною системою.

Ключові слова: школа, рекреація, культурно-просвітницький центр, комунікація, пішохідний бульвар, мікрорайон.

Система міської типової житлової забудови, що сформувалася за радянські часи, основана за принципом диференціації території житлового масиву у вигляді уособлених містобудівних об'єктів, ієрархічно закріплених відносно один до одного в залежності від їхньої площі, кількості мешканців, рівня системи КПО, для якого була встановлена норма часу доступності. Уява про єдиний житловий простір масиву у вигляді уособлених автономних одиниць відбилася й у процесі проектування, де окремий мікрорайон ставав об'єктом проектування (а точніше прив'язки на генплані у відповідності до замисленої авторами містобудівної композиції житлових будинків й обслуговуючих підприємств належного рівня з існуючих серій типових проектів). Опрацювання окремого мікрорайону (а пізніше і крупнішої одиниці – міжмагістральної території) як автономної містобудівної одиниці і як первинної чарунки міського простору, непроникної для транзитного транспорту, а також широке використання типових проектів житлових будинків, визначило особливості проектного процесу: а) спрощення проектування містобудівного об'єкту і розподіл функцій між проектувальниками типового житла і генпланістами; б) превалювання макетного способу проектування над проекційним (хоча би на рівні розгортки) [1]; в) сприйняття об'єкту, що проектується як самостійної одиниці, майже не зв'язаної або мало зв'язаної з оточенням [2]; г) підсвідоме сприйняття геометричного центру запроєктованої уособленої містобудівної одиниці як композиційного центру об'єкту; д) недоврахування ролі транспортної комунікації (міської магістралі, житлової вулиці), що обмежує простір мікрорайону або міжмагістральної території, як частини міського каркасу [3], що виконує важливу комунікаційну і візуальну функцію, а тому недоврахування необхідності створення ансамблю забудови вздовж транспортних комунікацій, тобто комунікаційно-просторової відповідності для реципієнту правого і лівого, що належить периферії території

двох сусідніх мікрорайонів.

Незважаючи на сучасну тенденцію ущільнювати залишену в спадщину типовим житловим будівництвом міську територію, сформовану за принципами радянського містобудування, заповнювати вільні ділянки багатопверховими житловими спорудами і комплексами різних категорій комфортності, структурність розчленування міської території і принципи зв'язку житла з мережею об'єктів КПО зберігається до цього часу. Диференціація сельбищної території за окремими складовими разом з мережею КПО, обґрунтована радянською наукою і закріплена практикою проектування і будівництва, і зараз слугує основою для вирішення генпланів міст, їх сельбищної території, незважаючи на зміни у соціально-економічному устрої нашої держави і її системі правління, що відбулися за останні 20 років.

Отож, транспортна інфраструктура розподілила міську сельбищну територію на окремі уособлені фрагменти у вигляді мікрорайонів або міжмагістральних територій, де відбувається основна життєдіяльність мешканців з оновлення їхніх фізичних і духовних сил, через це мікрорайон складається з житлових будинків з однорідними житловими просторами – квартирами¹, сфери потрібних людині саме у цій області життєдіяльності закладів обслуговування і зелених просторів як природної рекреації. При цьому складена система внутрішньомікрорайонних пішохідних шляхів виконує не тільки важливу функцію зв'язку житла із зовнішнім по відношенню до так званого спального району світом, але й забезпечує життєздатність самого мікрорайону. Внутрішньомікрорайонна система пішохідних шляхів розпадається на ті, що зв'язують дім з зупинками міського транспорту, з дитячими шкільними й дошкільними закладами та іншими підприємствами обслуговування (ділова функція), з місцями відпочинку, прогулянок, різними типами майданчиків (функція відпочинку). Ці шляхи утворюють непросту ієрархічну систему відповідно до розподілу на складові мікрорайонного простору, який складається з малих, великих і прохідних дворів, що об'єднуються єдиною пішохідною комунікацією, котра збирає мешканців мікрорайону і з метою ділового переміщення, і з метою відпочинку.

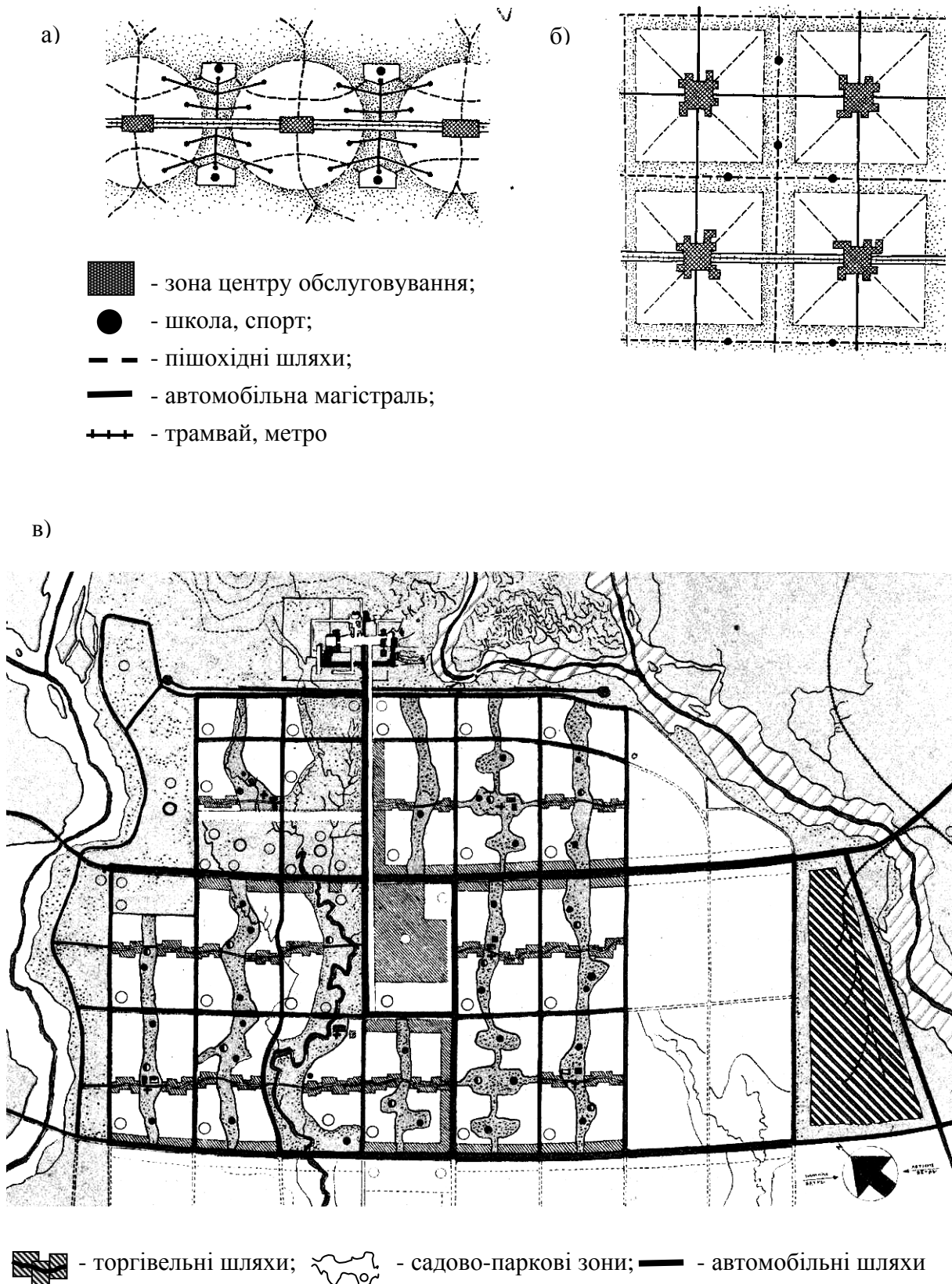
Як правило, така комунікація орієнтована на зв'язок з основними центрами притягання населення – зупинками міського транспорту – і тому розрахована на різну швидкість руху пішоходів. Шлях до зупинки міського транспорту мусить бути найкоротшим для економії часу і забезпечувати

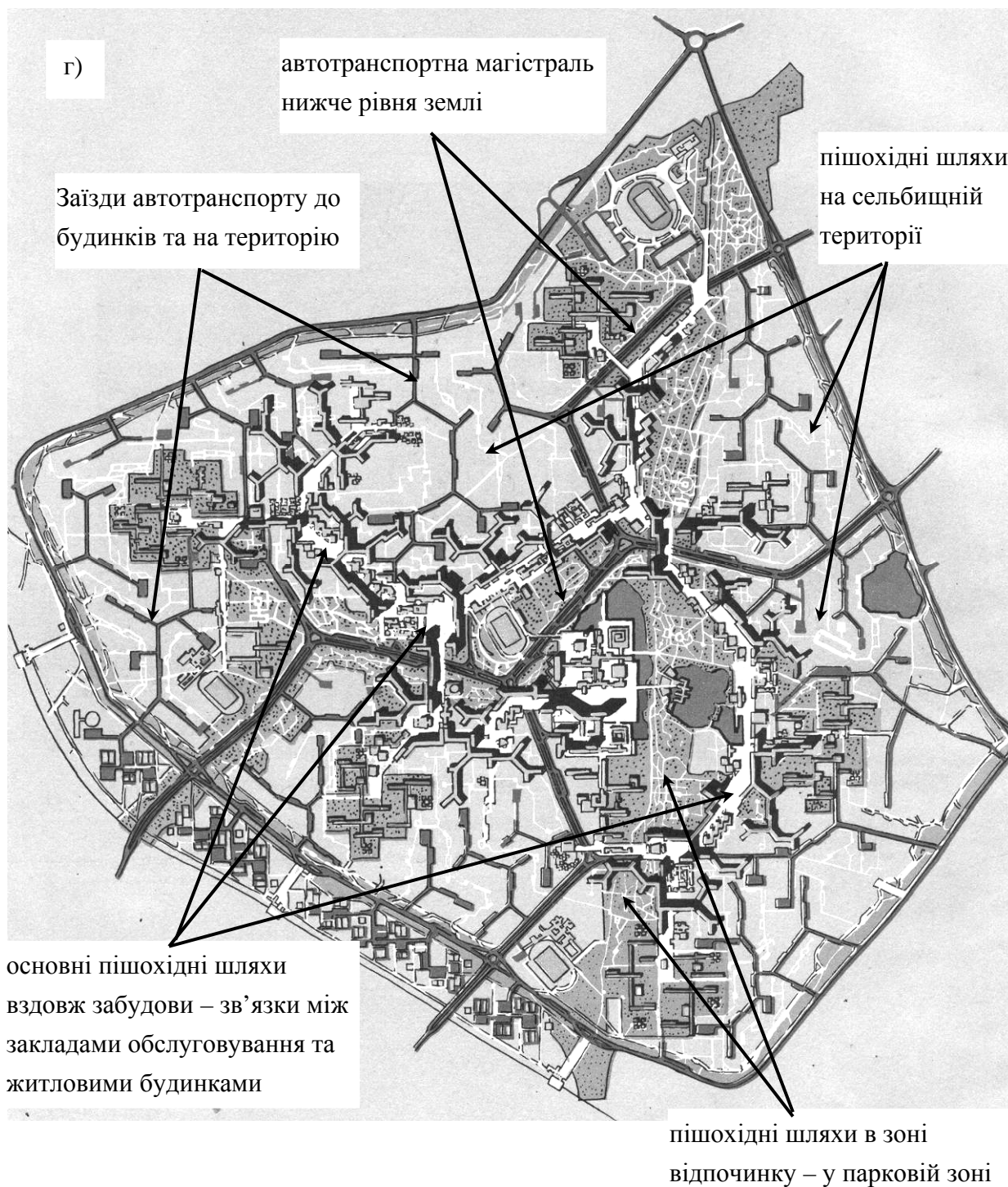
¹ За одним з принципів формування міського простору, визначеним в Афіньській хартії, прийнятій Міжнародним конгресом архітекторів у 1933 році і записаній на початку 1940-х років Ле Корбузьє, висловлюється думка про те, що «основной органической клеткой любого города является квартира, а не дом и тем более квартал. Однако жилые комплексы должны хорошо обслуживаться учреждениями коммунального и культурного назначения, в силу чего проблема человеческого общежития приобретает комплексный характер» (цит. за [4, стор. 241]).

можливість здійснювати супутні дії – завести (або забрати) дитину у школу, дитячий садок, зробити покупки, здати речі у ремонт, сплатити комунальні послуги тощо. Функція релаксації, котра може бути до нього підключена, потребує руху у розміреному темпі, місць відпочинку (з лавами, квітниками, фонтанами, іншими малими архітектурними формами), місць прогулянки з дітьми (з дитячими майданчиками, велосипедними доріжками) і людей похилого віку. *Поєднання ділової і прогулянкової (відпочинку) функцій* можливе у єдиному комунікаційному просторі, коли він перетворюється на *пішохідний внутрішньомікрорайонний бульвар* - вільний перетікаючий простір з основною композиційною віссю руху і різноманітними додатковими зонами відпочинку, то широкий, то звужений, такий що проходить через усю територію мікрорайону і збирає населення житлових дворів, підходи до школи, дитячого садочку. Пішохідний бульвар стає найбільш важливою частиною системи пішохідних шляхів на сельбищній території міста, альтернативою транспортному каркасу міста, рух пішоходів вздовж якого не є головним, а лише супутнім транспорту. Існує багато цікавих пропозицій і прикладів розділення пішохідних і транспортних шляхів на сельбищній території: влаштування пішохідних шляхів за системою міжмікрорайонних зв'язків (рис. 1, а, б), перетворення пішохідного руху на комунікацію, що має певний спеціалізований напрямок використання (див. рис. 1, в) або є головним функціональним зв'язком сельбища, що з'єднує пішохідні вузли-площі і набуває, навіть, парадного призначення (рис. 1, г). Приклад утворення пішохідного бульвару як важливої пішохідної комунікації, яка перебирає на себе всі важливі функціональні зв'язки в структурі мікрорайону, що реконструюється, і виконує функцію головного естетичного каналу сприйняття оточення, наведений на рис. 2.

Серед об'єктів, що «збирає» пішохідний бульвар, школа – найважливіший об'єкт, котрий, як виявляє практика життєдіяльності мікрорайонного організму, використовується і спортивними секціями при ЖЕКу (і спортивна зала і стадіон), і мешканцями мікрорайону як спортивне і клубне ядро, і представниками державних служб для зборів колективу жителів і проведення чергових виборів (актова зала, їдальня, вестибуль, рекреації школи), нарешті, для проведення роботи з батьками школярів (крім приміщень загального призначення, ще й класи, кабінети). Тобто школа за своєю суттю є *центром культурно-освітнього життя мікрорайону*, який є не тільки навчальним закладом і експлуатованим іншими підприємствами, але й, завдяки широкій шкільній і позашкільній діяльності, по-справжньому виконує просвітницьку функцію серед населення (за допомогою різнома нітних виставок школярів, концертів художньої самодіяльності, вечорів зустрічей з ветеранами,

Рис. 1 Приклади розділення автотранспортного та пішохідного руху на сельбищній території: а – розміщення центрів обслуговування над магістралями (Бірюков та інші) та б – над перехрестями [5]; в – Схема планування Чандігарху, столиці штату Пенджаб, Індія, авт. Ле Корбузьє

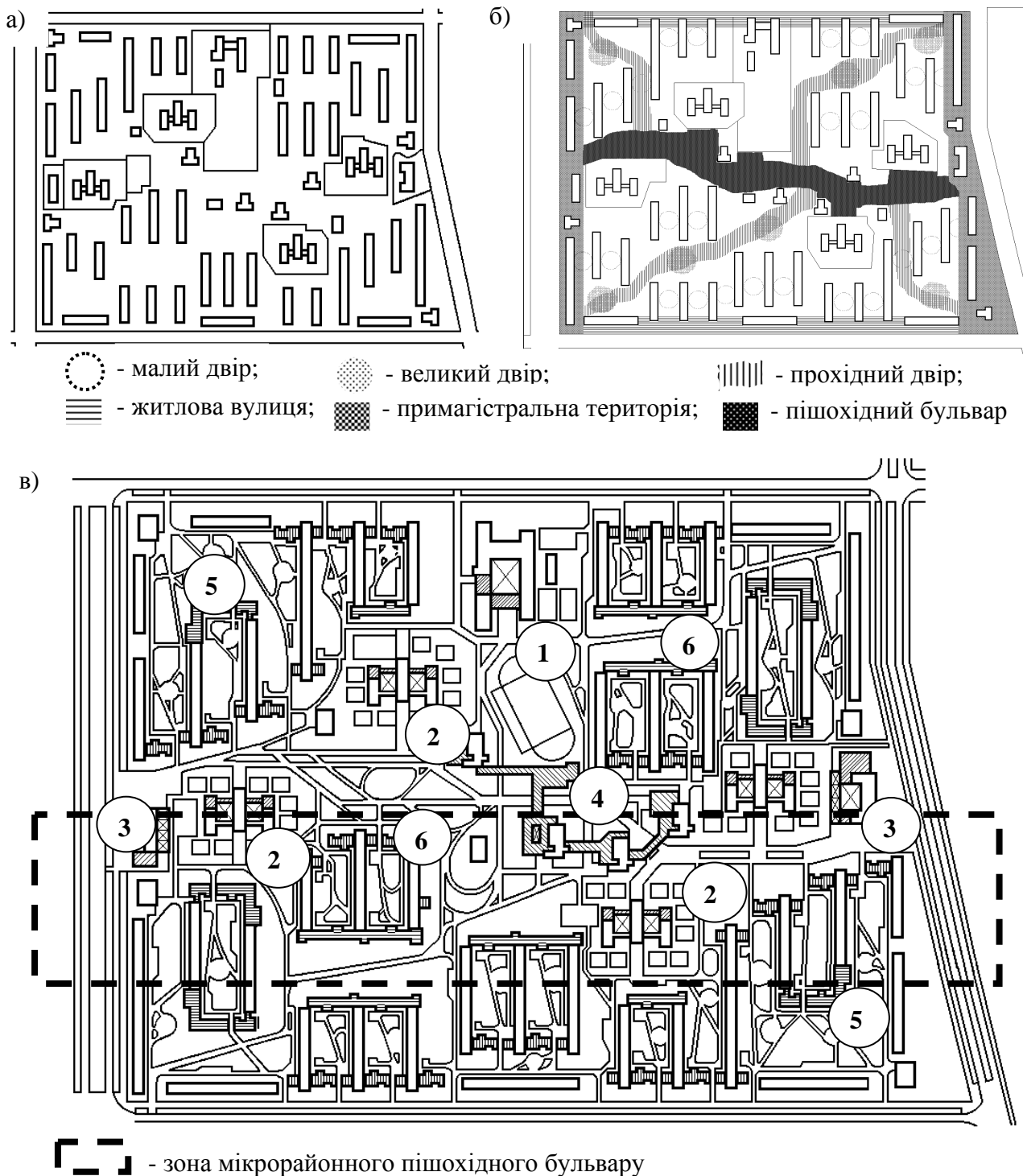

Рис. 1 Приклади розділення автотранспортного та пішохідного руху на сельбищній території: г – проект планування Тулуз-ле-Мірай, Франція, авт. Жорж Канділіс

спеціалістами, героями, представниками культури тощо) [6].

Важлива функціональна роль всякого об'єкту, в тому числі і школи в мікрорайоні, повинна бути підкреслена не тільки його особливою структурною побудовою, але й специфікою його місцезонального розташування в оточуючому просторі,

його зв'язком з комунікаційною інфраструктурою, особливим сценарієм його візуалізації в довкіллі, котрий інформує про функцію і про значимість об'єкту.

Рис. 2. Приклад вирішення пішохідного бульвару в конкурсному проекті реконструкції мікрорайону №2 Воскресенської слобідки, м. Київ, авт. Л.Г.Бачинська, О.В.Іванченко, В.В.Бачинський, 1989 р.:

а – існуюче планування мікрорайону №2;

б – пропозиції з розташування містобудівних ситуацій на плані мікрорайону;

в – планування мікрорайону за конкурсною пропозицією: 1 – школа; 2 – дитячий садочок; 3 – торговельні заклади; 4 – молодіжний житловий комплекс; 5 – середньоповерхова прибудова; 6 – малоповерхова прибудова до існуючих житлових будинків.

З цієї точки зору представництво школи як духовного центру мусить реалізовуватися в системі пішохідних комунікацій мікрорайону або міжмагістральної території. При цьому мікрорайонний пішохідний бульвар не тільки створює зручний зв'язок житла зі школою, за своїми елементами (локальними формами, особливістю планування, специфікою архітектури оточуючих будівель – новозбудованих або модернізованих типових) може утворювати поріг до простору школи – культурно-просвітницького центру мікрорайону.

Узвичасно, що нормами проектування і нормами на проектування шкільних будівель розглядати саму школу і її територію як уособлений об'єкт дитячого обслуговування, котрий мусить бути територіально близько розташований до житла (починаючи з пропозицій американців у 1920-1930-ті роки Т.Адамса та К.А.Перрі [4, стор.76-79] – школа повинна знаходитися у центрі кварталу, щоби виключити перетинання автомобільних шляхів дітьми), основними принципами формування цього об'єкту є функціональне зонування, відповідне до його призначення. Але самий об'єкт, як цілісний організм, «живе», завдяки наявності внутрішньошкільних комунікацій, що зв'язані з комунікаціями поза шкільною територією, і, як встановлено і зазначено вище, виконують роль культурно-духовного центру мікрорайону. Місце активної діяльності дітей у школі (в середині і поза спорудою, на пришкільній території) розподіляється на дві групи просторів – навчальні приміщення (класи, кабінети, лабораторії, бібліотека, майстерні, що призначені для зосередженої розумової і фізичної праці у процесі навчання) і рекреаційні для відпочинку, що забезпечують відвернення, розслаблення, відпочинок. Рекреація в цьому випадку має функцію «навпаки» по відношенню до процесу навчання, котра усім своїм облаштуванням (колеристичним вирішенням, специфікою організації простору, обладнання) повинна сприяти активній фізичній діяльності учнів. У радянській школі передбачався розподіл дітей у шкільній споруді за віковими ознаками з метою виключення ймовірного негативного впливу дітей одних вікових груп на інші, можливої несумісності їх інтересів і розповсюдженості інфекційних уражень під час спалахах дитячих хвороб. Через це настільки популярною була рекреація у споруді у вигляді розширеної частини коридору, де відпочинок дітей під час перерви відбувався під наглядом вчителя і чергових учнів. Тим не менш, дитячий колектив як єдине ціле існував при спілкуванні у вестибулі, їдальні, на пришкільному подвір'ї.

Враховуючи, що рекреації при коридорах зручні для короткого зв'язку «клас-рекреація», що вони суміщають дві функції – комунікації і зони активного відпочинку учнів під час перерви, що в них немає необхідного для цього обладнання і що вони розрізнені і не об'єднують учнівський колектив,

очевидно, слід суворіше підходити до рекреаційної функції у школі, проектувати її як ієрархічну систему просторів відпочинку, починаючи з малих при класі і кінчаючи загальними зальними спеціально обладнаними у центрі шкільної будівлі, сполучною віссю єдиної системи мусять стати основні комунікації – коридори, галереї, переходи, холи. Внутрішня комунікаційно-рекреаційна система повинна розвиватися назовні на пришкільну територію, де рекреаційну функцію можна розподілити на окремі зони, обумовлені видом відпочинку, типом облаштування, вибором сюжету для простору активної релаксації учнів тощо. Особливості розміщення рекреаційних зон, предмети їхнього обладнання, їхнє розфарбування, планувально-просторова організація, специфіка озеленення зони можуть слугувати презентації школи і шкільної території у позашкільному мікрорайонному просторі, і є нібито закономірним завершенням шляху руху з пішохідного бульвару, оформленого знаками-символами (за допомогою малих форм, спеціально трактованого дорожнього покриття та інших прийомів), що орієнтують на наближення до школи-культурно-освітнього центру, через парадну зону входу на територію і місце плацу – урочистої побудови колективу школи. Зовнішньо рекреаційні зони можуть слугувати для позашкільних функцій – для прогулянки дітей у вихідні дні, для відпочинку дорослих.

Коли до цього часу зберігаються додаткові громадські функції шкільної споруди, визначені умовами життя в мікрорайоні, у плануванні територій і шкільної споруди треба враховувати позашкільні функції як культурно-просвітницького центру мікрорайону – лекторію, виставкової зали, спортивного центру тощо, закласти ці умови в норми проектування і типологію шкільних закладів і обґрунтувати прийоми формування відповідних груп приміщень та особливості їхньої експлуатації.

Отож, свідомий підхід до додаткової функції шкільної будівлі, що створилася, та спеціальна увага під час процесу проектування до її трактування, а також до формування простору пішохідного бульвару, спрямованого на пришкільну територію і завершеного розвиненою системою відкритих рекреацій утворюють основу для формування справжнього культурно-просвітницького центру мікрорайонного життя, дадуть можливість підвищити духовність районів масової типової забудови, допоможуть збагатити і наситити цей простір міста (котрий за свідомством психологів одноманітною похмурою архітектурою сприяє примітивізації потреб людей) новими інтересами.

Література:

1. Бачинская Л.Г., Сазонов К.А. Система коммуникаций в архитектурном пространстве как основа для выбора метода проектирования./Збірник наукових

праць “Сучасні проблеми архітектури і містобудування”. - Вип.2 - Київ, КДТУБА, 1997. С.3-7.

2. Бачинська Л.Г., Іванченко О.В. Про підхід до вибору метода реконструкції житлових будинків 1950-1960-х років будівництва./ Збірник наукових праць “Сучасні проблеми архітектури і містобудування”. - Вип.2 - Київ, КДТУБА, 1997. С.119-123.

3. Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства. – М.: Стройиздат. – 1984. – 257 с.

4. Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. – Том 2. – М.: Стройиздат, 1971.

5. Яргина З.Н., Косицкий Я.В., Владимиров В.В., Гутнов А.Э., Микулина Е.М., Сосновский В.А. Основы теории градостроительства. – М.: Стройиздат. – 1986.

6. Ковальська Г.Л. Архітурне проектування навчальних закладів. – К.: КНУБА, 2010. – 152 с.

7. ДБН В.2.2-3-97. Будинки та споруди навчальних закладів. Чинний з 06.08.97. – К.: Держбуд України, 1999. – 40 с.

Аннотация

Рассмотрена дополнительная роль средней школы как микрорайонного культурно-просветительского центра и ее рекреационная функция в единстве с внутримикрорайонной пешеходной системой.

Ключевые слова: школа, рекреация, культурно-просветительский центр, коммуникация, пешеходный бульвар, микрорайон.

The summary

The additional role of high school as microregional cultural - educational centre and its recreational function in unity with microarea's foot system is considered.

Key words: school, recreation, cultural - educational centre, communications, foot parkway, microarea.